

TOMPA-HORVÁTH IRINGÓ

A déli védelmi rendszer és a Tito-ellenes emlékezet-politika kapcsolata

Szegeden születtem. Édesapám veteránjármű-gyűjtő, autodidakta hadtörténész, aki sok mesélő kedvű, idős cimborával bír a Szeged környéki tanyavilágban. A déli védelmi rendszerrel kapcsolatos érdeklődésemet is egy ilyen tanyasi narrátor történetei hívták életre. A bácsi tanyáját Magyarország, Csongrád-Csanád megyében, valahol Ruzsa és Bordány között találjuk. Az igazi érdekességét a kert végében kell keresni. Amikor az ember besétál a fák közé, hamar megpillantja az egykor bunkernek szánt vasbeton építmény maradványait, melyben sosem állomásoztak katonák. A tanya egyike volt azoknak az élettereknek, melyeket a déli védelmi rendszer nyomvonala egyszerűen kettévágott. Nem egyedi eset ez, a vidéken járva-elve a mai napig számos hasonló bunkert fedezhetünk fel. Találunk például Újszegeden, a Kamaratöltésen és a Matyéri evezőspálya környékén is. Mi sokat beszélgettünk erről, ugyanakkor feltűnt, mások milyen keveset tudnak a monumentális védelmi rendszer történetéről.

A déli védelmi vonal – más néven „Rákosi-vonal” vagy „magyar Maginot-vonal” – egy 1952-től 1955-ig fennálló, részlegesen megépített erődrendszer volt, mely Magyarországot és az akkori Jugoszláviát választotta el egymástól. A tervek szerint a rendszer 630 kilométer hosszán, Szentgotthárdtól Nagylakig húzódott volna. A beruházás nem hirtelen ötlettől vezérelve valósult meg az ország déli határán. Egy politikai konfliktus és egy jól felépített, kiválóan működő propagandagépezet kellett ahhoz, hogy az óriási összegeket felemészítő, ugyanakkor teljesen haszontalannak bizonyult védműrendszer megvalósuljon. Ebben a

dolgozatban röviden bemutatom e déli védelmi vonal fizikai jellemzőit, a köré fonódó történelmi diskurzust, felépülésének következményeit és azt, milyen módon szolgálta ez a nagyszabású – ugyanakkor minden tekintetben funkciótlan – katonai beruházás a magyarországi Tito-ellenes propagandát.

Történelmi kontextus: Sztálin és Tito kapcsolata

A szovjet vezető, Joszif Visszarionovics Sztálin és a jugoszláv államfő, Josip Broz Tito kapcsolatát feszült dichotómia jellemezte. Bár Jugoszlávia a győztes oldalon fejezte be a háborút, nem volt teljes a szabadsága. A politikai hierarchiában a Szovjetunió alárendeltjének volt tekintendő. A Jugoszláv Kommunista Párt ennek megfelelően a legfőbb kérdésekben a sztálini nézeteket érvényesítette, ugyanakkor szó sem volt teljes érzékazonosulásról. A jugoszlávok nem kívántak a Szovjetunió érdekepolitikájának játékszerei lenni és lemondani függetlenségükről. Jugoszlávia magát balkáni regionális hatalomként vizionálta, éppen ezért ragaszkodott saját stratégiai és külpolitikai érdekeihez. 1948-ig viszonylag kiegyensúlyozott „húzd meg – ereszd meg” játszma jellemezte a jugoszláv–szovjet kapcsolatot. Úgy tűnt, hogy amint az erősebb fél kifejezte neheztelését egy-egy kérdésben, Titóék visszatáncoltak és elismerték a Szovjetunió elsőbbségét. Válaszul a szuperhatalom nem élezte tovább a problémás helyzeteket. Az említett év elején azonban minden megváltozott. Februárban Sztálin Moszkvába rendelte a jugoszláv és a bolgár vezetőket, ahol erős kritikával illette őket. A találkozó után a régóta feszített húr végleg elpattant. A konfliktus első ízben zárt ajtók mögött zajlott le. Sztálin egy pillanat alatt kivonta Jugoszláviából az orosz diplomatákat és katonai tanácsadókat. A helyzet ezután gyorsan eszkalálódott. Jugoszlávia és a Szovjetunió nyíltan szembefordult egymással. A nézeteltérés nyilvánossá válása meghatározta a környező országok politikai berendezkedését is. Elsőként a szovjet–jugoszláv, majd ennek egyértelmű folyamánként a jugoszláv–kelet-európai kapcsolatok romlottak meg drasztikusan. A különböző nemzetek kommunista pártjai – erős moszkvai nyomásra – egymás után kezdték elítélni a titói politikát, s számolták

fel barátsági szerződéseiket Jugoszláviával. Tito meghurcolása, Jugoszlávia ellenségként való kezelése Sztálin 1953-ban bekövetkezett haláláig meghatározta a kelet-európai közéletet. 1953 után lassú rendeződés kezdődött, de Jugoszláviának, s vele összefonódva Tito nevének rehabilitációja talán máig sem valósult meg teljesen.

Az események ilyen irányú alakulásához széles dimenziókon átívelő, rétegzett konfliktusokra volt szükség. Az orosz fél ellenségessége első-sorban Tito különvonalas politikájának tudható be, amely a kezdetektől szálla volt Sztálin szemében. Tito Kelet és Nyugat közötti hintapolitikája működött, a háború alatt ugyanis mindkét irányból kapott támogatást. Tény ugyanakkor, hogy partizánjai orosz segítség nélkül, a maguk erejéből győzték le a német hadsereget. Tito minduntalan felemlgette Sztálinnak, hogy a jugoszlávok magukat szabadították fel, tehát joguk van a saját útjukat járni. Sztálin nem tűrte ezt a vele szembe helyezkedő, erősen nacionalista hangvétellő propagandát, így a két vezető kapcsolata fokozatosan megromlott. A szovjet oldalon beindult a politikai propagandagépezet, amely Titót mint ellenséget konstruálta újra. Ennek a negatív színezetű ellenségkép-konstrukciónak a központi eleme a jugoszláv államfő és a NATO sajtóságos kapcsolata volt. Az orosz narratíva szerint Tito célja nem volt más, mint a NATO segítségével utat nyitni a fasisztáknak. Való igaz, hogy Jugoszlávia jelentős gazdasági és katonai segílyt kapott az USA-tól, így nem volt nehéz elhíteni a kritikus tömeggel, hogy Tito háborúra készül. Elkezdődött és évtizedekre meggyökerezett – sőt, egészen máig a köztudatban ragadt – a *lános kutyázás*.

A magyar–jugoszláv kapcsolatok alakulása

A Moszkvából érkezett, tudatosan manipulált hírek hatására a magyarok számára is hirtelen ellenség lett az addig baráti Jugoszlávia. A látványos fordulat mögött tisztán politikai motivációt kell keresnünk.

Vukman Péter kiváló átfogó dolgozatot írt a magyar–jugoszláv párt- és államközi kapcsolatok 1945 és 1956 közötti történetéről (VUKMAN 2016; 45–79). A következő rövid összefoglalóban első-sorban az általa közölt szöveg tanulságaira támaszkodom. Vukman egy nagyon érdekes hely-

zetképpel kezdi az írását. Felhívja rá a figyelmet, hogy bár szomszédos államokról van szó, „a második világháborút követően két korántsem egyenrangú fél között kezdődött meg a párt- és államközi kapcsolatok újbóli felvétele. Miközben a világháborúból Jugoszlávia a győztesek oldalán, teljes szuverenitását visszanyerve került ki, Magyarország háborús vesztesként fejezte be a harcokat” (VUKMAN 2016; 45). Magyarország ekkor szovjet katonai megszállás alatt volt, ami azt jelentette, hogy a Szovjetunió közvetlen nyomást gyakorolhatott rá. Jugoszlávia kapcsán az orosz fél nem érezkeltethette ilyen agresszívan a politikai fölényét. A korabeli magyar vezetés, élén Rákosi Mátyással és a Magyar Kommunista Párt vezetőségével a moszkovita elvek feltétlen megvalósítását szorgalmazták. Ezt a látszólag békés időszakot a Jugoszláviával való pozitív viszony kialakítása jellemezte. Kiemelt fontosságú volt, hogy déli szomszédunkkal jó kapcsolatot ápoljunk. Vukman szavait idézve: „Bizonyos értelemben 1945 és 1948 között a »szovjetizálás« mellett »jugoszlavizálás« is végbement az országban” (VUKMAN 2016; 46). Érdemes megjegyezni ugyanakkor, hogy a magyar–jugoszláv viszony nem indult könnyen. A negyvenes évek első felének erőszakos eseményei megterhelték a két ország kapcsolatát. A háború után ugyanakkor rendkívül fontossá vált a nemzetközi elszigetelődés enyhítése. Rákosi „a szomszédos országok közül Jugoszláviában vélte felismerni azt az országot, amely leginkább segíthette ezen törekvések elérésében. Túl azon, hogy példaértékűnek tartották a jugoszláv berendezkedést, a közeledésben az MKP vezérkarát egy további szempont is motiválta: attól saját belpolitikai pozícióik erősödését és külső politikai háttérük megteremtését remélték” (VUKMAN 2016; 46). Éppen ezért a párt vezetősége valóban a közeledés lehetőségét kereste. Jugoszlávia közvetítése és ezzel együtt Tito támogatása feltétlen szükséges volt a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetének normalizálásához. Természetesen Titónak is fűződött érdeke a Magyarországgal kialakított barátság fenntartásához, egyúttal Rákosiék hatalmának megszilárdításához. „Jugoszlávia ugyanis a Balkánon regionális hatalmi ambíciókat dédelgetett, és ennek megfelelően biztonságban kívánta tudni északi határait. Céljainak leginkább egy Jugoszláviával szövetséges, vele szorosan együttműködő, kommunista

vezetésű ország felelt meg” (VUKMAN 2016; 50). Úgy tűnt, a két állam vezetői céljaik elérése érdekében megtalálták a közös hangot. Látni kell ugyanakkor, hogy a kialakult kapcsolat mégsem a felek közötti feltétlen egyenrangúságra épült. A jugoszlávok a magyarországi délszláv kisebbség ügyén keresztül feszegettek kényes kérdéseket, és igyekeztek nyomást gyakorolni a magyar vezetőségre. Ezek elsősorban területi kérdések voltak, amelyek valóban aggodalmat váltottak ki a magyar vezetőségből. A helyzet komolyságát mutatja, hogy „a déli szomszéd már 1944 őszen aktív propagandába kezdett a magyarországi délszláv lakosság meggyőzésére, hogy jövőjét a titói Jugoszláviában képzelje el. A déli határ mentén a jugoszláv fegyveres alakulatok gyakorlatilag kétségbe vonták a magyar közigazgatási szervek illetékességét, jugoszláv csapatok szállták meg többek között a Baja és a Letenye környéki falvakat, a Pécs környéki délszlávok küldöttsége pedig már 1945. január 14-én személyesen Titótól kérte, hogy a baranyai háromszöget csatolják Jugoszláviához. A terület hovatarozásának kérdését a jugoszlávok egészen 1946 tavaszáig lebegtették” (VUKMAN 2016; 50). A kérdést végül ezen évben, kölcsönös megállapodással rendezték a felek, melyben kijelentették, hogy nem támasztanak területi követeléseket egymással szemben. Talán kijelenthető, hogy a viszonyt nem a kiszámíthatóság és a harmonikus együttműködés jellemezte. Magyarországot Sztálin és Tito is presszionálta. A nézeteltéréseken túllendülve a második világháború utáni magyar–jugoszláv kapcsolatok tetőpontjukat Tito 1947-es látogatásával és a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírásával érték el. Rákosiék számára fontos volt, hogy a szerződés mihamarabb megkötessék.

A bimbózó barátság ugyanakkor nem volt hosszú életű. Fél évvel később, 1948-tól, a rohamosan mélyülő szovjet–jugoszláv konfliktus hatására a viszony drámaian megromlott. Olyannyira igaz ez, hogy „báttran mondhatjuk, hogy szűk másfél év alatt a kapcsolatok szinte teljes lenullázódásának lehetünk tanúi” (VUKMAN 2016; 52). A Kominform Bukarestben végleg megbélyegezte Jugoszláviát. Az MKP 1948-ban gyakorlatilag utasításba kapta Moszkvától, hogy változtasson a Titóhoz fűződő viszonyán. Rákosi értett a szóból. Az MKP megbízott vezetői első

ízben azonnali nyomást gyakoroltak a különböző jugoszláv orientációjú és délszláv kisebbségi szervezetekre. Munkájukat ellehetetlenítették, tisztségviselőiket eltávolították, kiadványaikat megszüntették, vagy a Tito-ellenes propaganda eszközeivé tették. A délszláv kisebbség szervezetei természetesen nem tudtak az erőszakos követelésekkel azonosulni és igyekeztek kiállni a megbélyegzett Tito és Jugoszlávia mellett. Nem sok sikerrel. Drámai és visszafordíthatatlan következményekkel járt az úgynevezett „Boarov-ügy”. Miloš Mojić feltételezett meggyilkolása a magyarországi jugoszlávellenes propaganda terén olyan folyamatok láncolatát indította el, melyek végül a Rajk-perben csúcsozódtak ki. Rákosi az ügyön keresztül egy jugoszlávellenes pert kívánt kreálni. A vádak gyakorlatilag készen álltak, már csak megfelelő bűnbakot kellett találni. Természetesen Tito volt az első számú közellenség, de őt csak metaforikusan ültethették a vádlottak padjára. Kéznél volt és minden tekintetben megfelelt a szerepnek Rajk László. Rákosi számára Rajk László megrendezett koncepciós pere az 1948 óta tomboló jugoszlávellenesség kibontakozásának csúcspontját jelentette. A színjátékszerűen megkomponált, 1949. szeptember 16-án megkezdődött nyilvános pert „a kelet-európai koncepció és kirakatper mintapéldányának is tekinthetjük” (VUKMAN 2016; 57). Lebonyolítása Rákosi személyes érdekeit képviselte: Rajk kiiktatásával megszabadult egy potenciális politikai ellenfelétől, feledtetni tudta korábbi Tito-barát nézeteit és biztosította a Moszkva iránti elkötelezettségét, továbbá célja volt, hogy Tito tekintélyének aláaknázásával átvegye annak szerepét a nemzetközi munkásmozgalmában. A propagandagépezet a Rajk-per kapcsán is kiválóan befolyásolta a közvéleményt. Rajkot kémkedéssel és államellenes szövetkezéssel vádolták, melyeket – némi kívülről érkező mesterséges nyomásra – nyilvánosan elismert, így a dolgozó nép számára méginkább valósnak tetszett egy délről indított háború víziója. A Kominform 1949 novemberében kiadta második jugoszlávellenes határozatát, ami után a párt- és állami kapcsolatok gyakorlatilag teljesen megszakadtak a déli szomszédokkal. A konfliktusok eredményeként Jugoszlávia teljesen elszigetelődött a környező országoktól. Tito azonban mindennek ellenére továbbra is szembe mert szállni Sztálinnal és a moszkovitákkal. Tito megítélése sem volt

egészen egyértelmű: annak ellenére, hogy népszerűsége és társadalmi támogatottsága a párton belül és a jugoszláv állampolgárok körében is tovább növekedett, mégis hallatszottak kritikus hangok. Többekben felmerült, hogy talán Sztálinnak van igaza, és a JKP ellen megfogalmazott vádak akár igazak is lehetnek.

A magyar–jugoszláv kultúrharc

A magyar közvéleményt Moszkva szócsövei formálták, így nem volt meglepő, hogy erősen lángolt a Tito-ellenesség. A jugoszlávellenes propaganda és rágalomhadjárat az élet minden területére beszivárgott. Kácsor Zsolt részletesen elemzi a *Szabad Nép* című országos pártlap szerepét a Rákosi-diktatúra propagandagépezetében (KÁCSOR 2008; 211–223). Bevezetőjében a következő megállapítást teszi: „A totalitárius rendszerek elnyomó gépezetének egyik legfőbb fegyvere a tömegtájékoztatás fölötti centralizált politikai ellenőrzés, a monopolizált sajtópropaganda alkalmazása” (KÁCSOR 2008; 211). Mindez itthon kimondottan jól működött. Az állampolgárok fejében lassan, de biztosan felépült Tito új portréja: az imperialisták pribékje, a láncos kutya, a szocializmus ügyének elárulója. A Párt kiadványai kitartóan harsogták az igazán nagy hazugságokat és félelemkeltő szólásokat is. Jung Károly a folklórsztika szemüvegén keresztül vizsgálta az ötvenes években a Tito-kérdés köré felépült népköltészetet, elsősorban a jugoszláviai magyar kisebbségre koncentrálva (JUNG 2013; 69–92). Megállapítja, hogy „ez az időszak volt egyébként a »felelgetős politikai költészet« időszaka is” (JUNG 2013; 78). A jugoszlávellenes propaganda kultúrharccá éleződött, amelyben a felek saját politikai álláspontjuk igazát hangsúlyozták. Igazuk bizonyítására nem átalították megmásítani az eredeti művészeti alkotásokat sem. A politikai agitáció a gyermekek átnevelésével kezdődött. „A kisebbségi magyar kisiskolások olvasmányjaiból módszeresen kiirtották a magyar vonatkozásokat, a magyar történelemre való utalásokat, s mindenütt, ha kellett, ha nem, a partizánok élén kivont karddal vágatató Marsall volt jelen” (JUNG 2013; 88). Az indulatok tehát mindkét oldalon jelen voltak: Magyarország Tito ellen, Jugoszlávia Tito mellett kampányolt. Az átlag-

embert mindeközben elkerülte az igazság, s a fennálló helyzetből csak annyit érzékelt, amennyit a propagandagépezet engedélyezett. Eszerint pedig Magyarországnak Jugoszláviától és a Marsalltól félnie kellett.

A déli védelmi vonal rövid története

A várható jugoszláv agressziótól rettegve hadseregünk létszámát háromszorosára növelték. A haditechnikai fejlesztések és beszerzések is mind a „titoista árulók” elleni készülődés jegyében történtek. Ennek a készülődésnek a keretében, szovjet tanácsra, védelmi vonalat alakítottak ki egy esetleges Jugoszlávia felől érkező NATO-támadás ellen. A déli védelmi vonal kiépítése több ütemben zajlott. Az első etapban a műszaki határzárát építették meg a két ország közé: 1949 nyaráig több száz kilométernyi drótkerítést húztak ki, melyet később aknazárral egészítettek ki. A dolog komolyságát jelzi, hogy a drótkadályok közé rendkívül sűrűn, hozzávetőleg mintegy kétmillió robbanószerkezetet helyeztek el. Ez még az akkori háborús viszonyok között is példátlan mennyiségnek számított, amiből arra lehet következtetni, hogy a félelem valódi volt. 1950-ben létrehozták a határsáv intézményét. Területe 9000 négyzetkilométer volt, amelyen belül kizárólag speciális, ÁVH által kiállított igazolvánnyal lehetett tartózkodni. A határsávba összesen hat megye tizenöt járása került. Ez 300 települést és körülbelül 300 000 ott élő főt jelentett. A határsáv kialakítása természetesen politikai célokat is szolgált: a legveszélyesebbnek ítélt, nagyjából 2500 embert – délszlávokat, vegyes házasságban élőket, kulák-gyanúsakat, volt Horthy-csendőröket és katonatiszteket – családjukkal és maximum 50 kilogrammos csomagjukkal együtt kitelepítették a hajdúsági tanyavilágba, arra hivatkozva, hogy egy katonai konfliktus esetén nagy valószínűség szerint összecsúsznának az ellenséggel. A hátrahagyott állatállományt, gazdasági felszereléseket a TSZ-ek, állami gazdaságok, az egyéb ingóságokat a párt és az állami tömegszervezetek – illetve funkcionáriusaik – kapták meg. A házak javát 1951-ben államosították. A földek a telekkönyvek szerint a kitelepítettek tulajdonában maradtak, azonban azokat a község kezelte. Az előkészületek részeként a határsáv mögött kijelöltek egy körülbelül 20 kilométer

mélységű határövezetet, illetve egy 50 kilométerig terjedő „veszélyzónát”. Utóbbi jelentőségét gazdasági és közigazgatási szinten ragadhatjuk meg leginkább. 1950 a megye- és járásrendezés éve volt Magyarországon. A vármegyékből kialakított, bonyolult járási rendszert igyekeztek valamelyest tisztázni. Az akkori Csongrád megye a volt Csongrád, Csanád és Torontál vármegyék területéből épült fel. Benne a legnagyobb, mind gazdaságilag, mind társadalmilag legmeghatározóbb város Szeged volt. A város azonban túl közel feküdt a határhoz, beleesett a „veszélyzónába” így egészen 1962-ig nem kaphatta meg a megyeszékhelyi rangot. A „veszélyzóna” elsősorban gazdasági pufferzónaként értelmezhető. A zóna területére nem telepítettek ipari létesítményeket, ugyanis egy esetleges jugoszláv betörés esetén ezek szinte biztosan jelentős károkat szenvedtek volna, mi több, jugoszláv kézre kerülhettek.¹ Mindez ahhoz vezetett, hogy az ország déli része kimaradt az 1950-es években fellendülő iparosodásból, az ezzel járó fejlődésből, s csak később léphetett be a fősodorba. Látszik tehát, hogy a Tito-ellenesség nem csak önmagáról szólt, hanem jó eszköze volt a politikai manipulációnak, az állami vezetés pedig kiválóan eltakarhatta vele bírálható gazdasági lépéseit. Nem kellett hozzá más, csak megfelelő kommunikáció és jól irányított emlékezetpolitika.

A második ütem – a tényleges erődrendszer kiépítése – 1952 májusában kezdődött. Az eredeti, grandiózus tervek szerint több mint 1600 létesítmény épült volna a nyomvonal mentén. A kész bunkerrendszerbe – esetleges jugoszláv támadás esetén – a teljes akkori hadsereget be lehetett volna vezényelni. A tervezés és a megvalósítás folyamatát rendkívüli titkolózás övezte. Olyannyira, hogy a tervezőket és a kivitelezőket folyamatosan cserélték annak érdekében, hogy azok csak egyes részleteket ismerhessenek meg, de a rendszer egészét ne tudják átlátni. A monumentálisra tervezett védrendszer azonban, bármennyire is szeretne volna az állam, a valóságban nem lett volna alkalmas arra, hogy megállítson egy komoly katonai támadást. Az anyaghasználat, az építéstechnológia, a haditechnológia már a saját korában is elavultnak számított, így nem tudta volna betölteni a funkcióját. Maga az építkezés is katasztrófálisan alakult: az anyagellátás sokszor akadozott, a munka állt, mert vagy

gép nem volt, vagy hozzáértő kéz. Tervezéskor átsiklottak olyan jelentős tényezők felett, mint geológia, vízrajz, talajtan. A felhasznált anyag silány minőségű volt, és még sorolhatnánk. Nem mintha számított volna a minőség, hiszen a déli védelmi rendszer végül befejezetlen maradt. Sosem vette birtokba a hadsereg. Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála, majd a Nagy Imre-féle enyhülés után lassan elkezdődött a jugoszláv–magyar kapcsolatok normalizálódása, majd – kikerülve a sztálinista hangulatkel-tők szorításából – 1955-re a szocialista blokk belátta, hogy Tito, a „nyugat láncos kutyája” nem akar és valójában soha nem is akart megtámadni bennünket. A jugoszláv hadsereg – hozzánk hasonlóan – alapvetően védekezésre rendezkedett be. Amíg mi jugoszláv inváziótól rettegtünk, ők attól tartottak, hogy fegyverrel fogjuk visszakövetelni a magyarlakta területeket. A támadástól való, módszeresen kialakított félelem elült, így a déli védelmi rendszer építésének munkálatait 1955 nyarán befejezték, majd októberben el is kezdték a bontását. A felszámolás intenzív része 1961-ben fejeződött be. A kitermelt építőanyagot megkapta a népgazdaság, ami pedig használható és mozdítható volt, azt a bunkerek helyét ismerő helyiek magukkal vitték. Ami helyben maradt és nem rohadt szét rövid időn belül, azt elnyelte a természet. Utolsó lépésként a határsávot a magyar pártvezetés 1965. május 1-jei hatállyal megszüntette. A közvélemény hangja megváltozott, az agresszív propaganda csitulni látszott.

Összegzés

A „magyar Maginot-vonal” összességében teljesen értelmetlennek bizonyult. A bunkereket soha nem használták, pontos helyüket csak a legfelsőbb parancsnoki szinteken ismerték. A képzelt ellenségre való felkészülés ugyanakkor rendkívül költséges volt, hiszen a beruházás – tervezéstől az aknamező felszedéséig – az akkori GDP 25 százalékát felemésztette. A soha el nem készült rendszerre, építésének öt évében mintegy 7 milliárd forintot költöttek Rákosiék. Talán érdemes megemlíteni, hogy a tervezés évében, 1950-ben a teljes évi állami költségvetés 17,5 milliárd forint volt. A projekt állami és katonai szinten a kommunista vezetés egyik nagy csődje volt, nem véletlen tehát, hogy amilyen buzgalommal pro-

pagálták az építését, olyan határozottan igyekeztek a feledésbe taszítani az emlékezetét. Mindkét irány sikeresnek bizonyult. Magyarországon Tito neve máig negatívan cseng az átlagpolgár számára. A Rákosi-éra gigantikus „pénzszivattyúja” és annak kedvezőtlen hatásai ugyanakkor nem képezik a közbeszéd tárgyát.

A déli védelmi vonalat máig nem tekintjük a kommunista emlékezetpolitika szégyenfoltjának, napjainkban inkább turisztikai érdekesség. A Hadtörténeti Múzeum feltárta a bunkerrendszer egyes részeit, ahol kiállításokat rendezett be, így azok ma már emlékezhelyekként szolgálnak. 2018 óta a rendszer bizonyos részei műemlékvédelem alatt is állnak: „A »Rákosi-vonalnak« is nevezett erődrendszer védvonalának és állásainak, az egykori védelmi jellegű »államerődítés« részét képező műtárgyaknak a magyar vonatkozású hadtörténelmi, építész-építésztörténeti és társadalomtörténeti emlékként történő megőrzése érdekében a Miniszterelnökséget vezető miniszter a műemlékké nyilvánítás mellett döntött. A védelem alá kerülő egyes hadi építmények Kísszállás, Tompa és Kelebia külterületén találhatóak [15/2018. (XII. 17.) MvM rend. 3. §]” (*Magyar Közlöny*, 2018. évi 201. szám).

IRODALOM

JUNG Károly 2013. Partizánok élén vágat... *Híd*, 1., 69–92.

KÁCSOR Zsolt 2008. A Szabad Nép szerepe a Rákosi-diktatúrában. In *1956. Tanulmányok a forradalomról*. Szerk.: Mózes Mihály–Kozári József. EKF Líceum, Eger, 211–223.

VUKMAN Péter 2016. Barátból ellenség – ellenségből barát (?). A magyar–jugoszláv párt- és államközi kapcsolatok (1945–1956). In *Fejezetek a titói Jugoszlávia korai korszakából*. Szerk.: Beszédes István–Molnár Tibor. Történelmi Levéltár, Zenta, 45–79.

JEGYZETEK

¹ Többek között ezért lett Paks az atomerőmű otthona. Az eredeti tervek szerint Mohácson építették volna fel a létesítményt, de határközeli fekvése miatt végül ott nem valósulhatott meg a beruházás.